

A középkori Anglia enciklopédiája

Medieval England: An Encyclopedia

Ed.: Paul E. Szarmach

M. Teresa Tavormina

Joel T. Rosenthal

Ass. Ed.: Catherine E. Karkov

Peter M. Lefferts

Elizabeth Parker McLachlan

Garland, New York & London, 1998.

LXIV + 882.

A középkori Anglia enciklopédiája a harmadik kötete a Garland Kiadó új könyvsorozatának, amely a középkori európai országok történetének és kulturális kölcsönhatásainak kutatási eredményeit ismerteti enciklopédikus formában. Az enciklopédia részletesen mutatja be a középkori Anglia társadalmát és kultúráját az angolszász periódus kezdetétől (449) a Tudor-dinasztia hatalomra kerülését (1485) követően a 16. század fordulójáig. A szerkesztők úgy állították össze a szócikkeket, hogy mind a szakértő kutatók, mind a téma iránt érdeklődő olvasók eredményesen tudják használni.

A kötetet Paul E. Szarmach, M. Teresa Tavormina és Joel T. Rosenthal szerkesztették, a társszerkesztők Catherine E. Karkov, Peter M. Lefferts és Elizabeth Parker McLachlan voltak. A szerkesztők munkáját egy háromszáztizenkettő főből álló nemzetközi – briteket, észak-amerikaiakat, európaiakat, ausztráliaiakat, új-zélandiakat, jordániaiakat és japánokat magában foglaló – kutatócsoport segítette.

Az enciklopédia elején található az angol uralkodók és érsekek haszonnal forgatható adattára, ezt követően a 708 címszó, amelyek terjedelme 832 oldal, majd az index, 833–882. oldal. A szerkesztők a címszavak témáihoz fűződő gazdag illusztrációkkal – 19 térképpel, 2 geneológiai táblázattal, 1 grafikonnal, 81 fényképpel, 66 grafikus ábrával és 7 rajzzal – látták el a kötetet.

A címszavakról általánosan elmondható, hogy rövid, tömör, széles körű, ténymegálapító vagy értelmező leírás jellemzi őket, amelyek terjedelme az adott témától függően 12 sorostól 4 oldalas hosszúságig változik. A szócikk alatt találjuk a szerző (ritkábban szerzők) nevét, ezt követi a bibliográfia, amely a témához kapcsolódó, bővebb információt tartalmazó szakirodalmat tünteti fel, majd befejezésül található a keresztutalás (*See also*), amely a témához szorosán kapcsolódó szócikkeket sorolja fel. Hatékony segítséget nyújt a könyv végén fellelhető index, amely megadja a keresett címszó témájával bármiféle összefüggésben álló szócikkek oldalszámát.

A kötet tartalmáról kijelenthető, hogy a minden területet átfogó és harmonikus struktúrájának köszönhetően megfelel a modern kutatási irányzatok, leginkább a társadalom- és kultúrtörténet elvárásainak. Gazdag kép tárul a kutatók és az érdeklődők elé a középkori Anglia művészetéről, építészetéről, irodalmáról, törvényeiről, királyairól, érsekeiről, polgáiról, kereskedelméről és háborúiról. Az enciklopédia beszámol Anglia Walesszel, Skóciával, Írországgal, Franciaországgal és Skandináviával, valamint az egész középkori világot egységessé tevő kereszténységgel fennálló kapcsolatáról.

Anglia középkori története két nagy szakzra osztható: az első angolszász (449–1066), a második a normann hódítás utáni periódus (1066–1485), amit jelen munka is figyelembe vesz.

Az enciklopédia szerkezeti felépítését a városokról (*Boroughs, Towns and Urban Life*) és azok társadalmáról szóló szócikkek keretén keresztül ismertetem.

A *Boroughs* címszó szövege ugyancsak a már fentebb említett két periódusra van osztva: az angolszászra és a hódítás utánira. Ez a szócikk azon ritkább esetek egyike, amit két szerző írt. Az angolszász részt Ale-

xander R. Rumble, a hódítás utáni részt Vanessa A. Harding készítette. A szerzők neve után következik a bibliográfia, majd végül a keresztutalások: *Burghal Hidage*, a *Fair and Market*, a *Guilds* és a *Towns*.

Az angolszász korszakra vonatkozó részből az írásos és tárgyi emlékek alapján megtudható, hogy az 1066 előtt *borough*-nak nevezett települések különböző eredetűek és méretűek voltak, valamint eltérő feladatokat láttak el. A védelmi feladatokat ellátó településeket az angolszászok *burh*-nak (erődnek) nevezték, de ezek az erődök már az angolszász kor előtt is fennálltak (pl.: Cissbury, Badbury, Cadbury). A másik település típust a korai kolostorok képviselik, feltételezhetően ezek a települések is rendelkeztek kőépítményekkel a harcok elleni védekezés céljából (pl.: Malmesbury, Tetbury). A Nagy Alfréd korában készült hadi összeírásból (*Burghal Hidage*) megtudható, hogy az ott felsorolt 33 *burh* közé számolták a római korban alapított városokat (pl.: Bath, Winchester), a római és vas-kori erődöket (pl.: Portchester, Chisbury), a már létező angolszász kereskedelmi vagy királyi központokat (pl.: Langport, Wilton), valamint az új, Alfréd által alapított erődítményeket, melyek a viking veszély elhárítására épültek Wessexben (pl.: Sashes, Burpham). Az Alfréd korabeli *burhok* elsődlegesen védelmi céllal épültek, ellentétben azokkal a megerősített helyekkel, amelyek támadások kiindulópontjaként szolgáltak a Danelaw területen (Derby, Leicester, Lincoln, Nottingham, Stamford) a vikingek számára. Innen vezették az angolszász uralkodók a 10. század elején a Midlands visszafoglalását célzó hadjárataikat (Hertford, Buckingham, Warwick). Az ilyen támadó *burhok* gyakran lettek királyi igazgatási központok, amelyek neve a nekik alárendelt vidékek vagy *shire* elnevezésében is tükröződött (pl.: Hertfordshire, Derbyshire, Warwickshire). Mindezek a támadó *burhok* és a fennmaradt Alfréd-kori *burhok* a királyi birtok részét képezték, és a királyi megbízottak (*royal official* vagy *reeve*) ellenőrzése alatt álltak.

A király privilégiumokat adományozott a kereskedelemmel foglalkozó kikötővárosoknak (*port*), így azok piactartási joggal rendelkeztek. Gyakran jöttek létre *burhok* a bányák mellett is. Ezeknek a városoknak pénzverő és vámszedő helyeik voltak, így királyi támogatásban részesült a városi kereskedelem és a kézművesipar. A 10. század közepétől a *borough*-k lakói külön városi bíróságoknak voltak alárendelve, amelyek évente háromszor ülészetek. A szócikk kitér a *borough*-k területén természetesen különféle növényekre is. A továbbiakban megtudjuk, hogy a 11. századra már megjelentek a városi törvények, amelyek betartásával helyenként a *lawman*ek foglalkoztak (pl.: Cambridge, Stamford), míg más városokban (pl.: Canterbury, Winchester) melyek jogilag szintén *borough*-k voltak, a kereskedők csak gildékbe tömörültek kölcsönös gazdasági és jogi védelmükre. A Domesday Book kimutatása szerint a lakosság 10%-a élt a *borough*-ban vagy városi településeken, melyeknek száma 112 körül volt. Ezek a városok különböző méretűek voltak, és a kereskedelmi funkciójuk különböztette meg őket a vidéki településektől.

A szócikk második része a hódítás utáni időszak *borough*-it tárgyalja, meghatározva azt, hogy 1066 után a *borough* és a *town* állandó emberi településre használatos fogalom, melynek lakói közös társadalmi egyiséget képviselnek, kereskedelemmel és kézművességgel foglalkoznak. A *borough* speciális jellegzetessége az, hogy lakói szabadon örökíthették földbirtokukat (*burgage tenure*), amely sajátosság még nem figyelhető meg az angolszász *burhok*nál. A legtöbb *borough*-t a királyok alapították, de voltak egyházi és laikus alapításúak is. A *borough*-k adományozásának virágkora a 12–13. században volt, amiről a nagy számban fennmaradt oklevelek tanúskodnak: ezek szerint 1300-ban a 609 ismert középkori *borough*-nak már a 80%-a létezett. A *borough*-k általában rendelkeztek piactartás, (néhány város estében vásártartás), valamint hídvámok és helypénzek szedésének jogával. A *borough* alapítása általában ma-

gában foglalta a városi telkeket, amelyek tulajdonosait városi polgároknak (*burgesses*) nevezték. A szabadon örökíthető földbirtokok tulajdonosai mentesültek a termény- és munkajáradékok alól, mivel ezek a földbirtokosok szabad polgárok voltak, így ők uruknak fix bérleti díjat fizettek.

A *borough* jogállás és az új *borough* alapítása a lordnak is és a bérlőnek is előnyöket kínált. A lord hasznot remélt a bérleti díjakból, vámokból, piaci illetékekből és a kereskedelmi ügyekkel foglalkozó bíróság bevételeiből. A *borough* alapítása úgy is tekinthető, mint egy idegen és ellenséges társadalom civilizálása és átstrukturálása, erre a legjobb példa I. Edvárd király (1272–1307) észak-walesi *borough*-alapítása.

A *borough* megnevezés a települések széles skáláját foglalja magában: a vidéki városoktól (*county towns*) kezdve a *cathedral city*ken keresztül egészen olyan helyekig, amelyeknek nagysága nem haladta meg a többezer fős lakossággal rendelkező nagyobb falvakét. A késő középkorban az adózás szempontjából a gazdagabb városok számítottak *borough*-nak, mivel tizenötöd helyett tizedet fizettek, de csak kevesebb, mint felük küldhetett képviselőket a parlamentbe. Angliában a *borough*-k területileg egyenlőtlenül oszlottak meg, a legmagasabb koncentrációjuk az ország déli részén található, ahol, szemben az északi résszel nagyobb volt a városok népessége, és a gazdasági fejlődés is gyorsabb ütemben zajlott.

Áttérve a *Town*-ok szócikkre, megtudhatjuk belőle, hogy a középkori nyugat-európai városokhoz viszonyítva az angliai *town*-ok szerény méretűek például London, Anglia legnagyobb kereskedelmi városa 1500-ban 50–65 ezer fős lakossággal rendelkezett. Jelentős városnak számított még York, Bristol, Norwich, Exeter és Newcastle, melyeknek lakossága 5–10 ezer főre tehető. Maximálisan 6–700-ra becsülhető az 1500 főnél kevesebb lakossággal rendelkező városok száma.

A 13. század végétől vége szakadt a városi fellendülésnek, a hűvösebb éghajlat, háborúk, pestis következtében jelentősen

csökkent a városok népessége. 1350-ben voltak olyan városok, amelyek népességének akár a harmad része is elpusztult. A népesség létszámát ugyanakkor a vidékről bevándorlók gyarapították, s ennek következtében ismét fellendült a kereskedelem és a kézművesség. A 15. század első felére újra virágzásnak indult a városok gazdasági élete.

A *Fairs and Markets* szócikkból tágabb képet kapunk a városok kereskedelmi színhelyéül szolgáló vásárokról és piacokról. A vásárok és a piacok közötti fő különbség az, hogy a vásárok általában nagy vagy nemzetközi méretűek és ritka, de hosszú ideig tartó események színhelyei voltak, szemben a piacokkal, melyek kis méretűek, csak a helyi igényeket elégítették ki, és gyakran, de rövid ideig tartottak. A piac- és vásártartás jogát királyi kiváltságlevél szavatolta, s bírsággal sújtotta azokat, akik megvámolták a vásárlókat vagy az árusokat. A kereskedelem biztonságát, a vitás kérdések tisztázását (pl.: áruszállítás, kiszolgálás) a kereskedelmi törvények garantálták. A 12. század vége és a 13. század eleje volt a vásártartások virágkora. A vásárokat általában évente három napig tartották a helyi szent ünnepnapján. A nagybani kereskedelem helyszínei a nemzetközi vásárok voltak, közülük a legfontosabbakat Stamfordban, St. Ivesben és Winchesterben rendezték. Ezek többnyire négy hétig tartottak, és vonzották az észak-európai nagykereskedőket. Az ilyen vásárok egyik legkeresettebb árucikke volt az angol gyapjú. A 13. század végén a vásárok elveszítették jelentőségüket, amelynek okai a textiliparban történt technikai fejlődésben, Flandria és Franciaország közötti gazdasági rivalizálásban, valamint London kereskedelmi szerepének növekedésében kereshető, így a hangsúly áthelyeződött a helyi kereskedelemre.

A város piaca, ellentétben a vásárokkal, a helyi lakosságot látta el élelmiszerekkel és különböző háztartási cikkekkkel. A piacokat általában hetente, de a nagyobb városokban olykor hetente háromszor tartották, sőt Londonban a hét hat napján volt piac. Megfigyelhető, hogy a város gondoskodott arról,

hogy megóvja a kereskedőket és árucikküket az időjárás változásától, ezért piaccsarnokot épített, valamint kibérelte a piactérrel határos üzleteket és raktárakat.

A városok társadalmát erősen meghatározták a különféle érdekvédelmi szervezetek és testvériségek (*fraternity*), amelyekről a *Guilds* kezdetű címszó ad részletes tájékoztatást. Ennek értelmében a gildék és a testvériségek az azonos foglalkozású személyeket, a polgárokat tömörítő, elsősorban önkéntes alapon létesült társulások, amelyek aktívan részt vettek a város gazdasági, társadalmi, politikai és vallási életében.

Az első gildék már az angolszász időkben megalakultak, és közreműködtek a politikai életben, a közrendet felügyelték. Később a gildékhez hasonlóan szerveződtek meg a vallási testvériségek, melyek tagjai általában világi személyek voltak, akik szociális szolgálatokat láttak el, vagy imádkoztak. Központjuk általában a plébániatemplom (*parish church*), ritkábban a székesegyház (*cathedral*) volt. A *fraternity*ek kevés földbirtokkal rendelkeztek, alamizsnát gyűjtöttek, és ebből az összegből finanszírozták elhunyt tagjaik temetését, valamint segítették a bajba jutott testvéreiket.

A vallási társulatokhoz hasonlóan jöttek létre a kereskedők és kézművesek gildéi, amelyek a gazdasági szükségszerűség hatá-

sára szerveződtek meg, szigorú viselkedési és minőségi szabályokat írva elő tagjaik részére. Néhány gilde megkapta a királyi kiváltságlevelet, amely megerősítette hatalmukat és irányító tevékenységüket.

A 14. század végén jelentős politikai szerepet töltöttek be a kézműves gildék. Megerősödésükre jó példát szolgáltat London, ahol rövid ideig (1376–1384) ezen gildék választótestületeit a Városi Tanács (*Common Council*) választotta meg. Később képviselőik részt vettek a városi gyűléseken, ahol megválasztották a városi előljárót, a *mayort*. Néhány vidéki városban az is előfordult, hogy a kézművesek magukhoz ragadták a város irányítását.

A kézműves gildéknek a város kulturális életében betöltött szerepük tipikus formája az volt, hogy részt vettek ünnepi felvonulásokon, így például az úrnapi körmeneten, a király bevonulásán vagy a város előljárójának felvonulásán. Számukat tekintve a 15. század elején Londonban már több mint 1200 kézműves társulat létezett.

Az enciklopédia más témakörökben is hasonlóan tényszerű és széles körű ismereteket közöl, amelyek a kutatóknak és a téma iránt érdeklődőknek egyaránt hasznosak lehetnek.

Papp Zsuzsanna